

BOGDAN TROJAK: PAN TWARDOWSKI

(1998)

Česko-polská dvojjazyčnost a kulturní dvojdomost, stejně jako *genius loci* slezského pohraničí, kontrast přírody a těžkého průmyslu patří mezi faktory ovlivňující lyriku Bogdana Trojaka (* 1975). Toto zakořenění v zdánlivě nehostinném a nepoetickém kraji organicky vrůstá do samotných základů jeho debutu (*Kuním štětcem*, 1996) a ještě patrnější je právě v *Panu Twardowském*.

Téma sbírky čerpá ze známé polské pověsti, která je dostupná z více zpracování, mimo jiné z operního či filmového. Pojednává o šlechtici, který svou duši zaprodal ďáblu (Borutovi) a podobně jako doktor Faust tuto smlouvu stvrdil podpisem. Příbuznost postav je podpořena také legendou o jejich vzájemné spolupráci při hledání kamene mudrců. V polském prostředí bývá navíc tento šlechtic často ztotožňován s Janem Twardowským, znalcem magie z šestnáctého století. V souboji s ďáblem se Twardowski díky Panně Marii, ke které se obrací modlitbou, nakonec zachraňuje. Není mu však umožněno vstoupit do nebe a je jako osamělý aviatik nucen vznášet se v prostoru mezi nebem a zemí. Jediným jeho pojitkem s pozemským světem se stává pavouk, kterého na tenkém vlákně pavučiny spouští na zem. Obsah této legendy je v Trojakově sbírce pouze načrtnut. U Twardowského zůstávají zachovány především jeho svůdnické rysy. Potlačeny jsou původní motivy magické, pomocí kterých je tato postava líčena coby černokněžník a mistr tajných nauk.

Sbírka je koncipována s ohledem na zvolené epické téma. Oproti předchozí autorově knize zde přibývá básní psaných vázaným veršem, které se ale prolínají s básněmi psanými veršem volným a s texty v próze. Celková stavba sbírky všechny typy textů vědomě rozlišuje a odráží snahu naplnit kompoziční záměr daný původním dějovým rámcem legendy. V tomto ohledu je kniha rozvržena do nejmenšího detailu. Po mottu a dedikaci následují tři nestejně dlouhé oddíly propojené epickou linkou. Charakteristickým časem Trojakových básní se stává noc, která prostupuje všemi oddíly. Stává se časem iniciačním, neboť právě v ní jsou získávány podstatné existenciální zkušenosti. Noc je nejenom časem spánku a dětské nevinnosti, ale zároveň časem ďábelským a svádivým. Je to čas tradičně spojovaný s nebezpečím smrti: „Však nevýskej, že tvoje křídlo vzlétlo.// Jen co se v třípytném mraku ustálíš./ Jan tebou mrští o měsíční světlo,/ jako když třískneš hrnkem o talíř!“ (15) Trojakova poezie si na-

dále ponechává nádech snovosti – do poměrně idylického světa vstupuje nejistota spojená s probíhající nocí: „*Je noc./ A já se chvěji./ Kružidly očí vyměřuji kněžiště/ se středem v bukovém suku./ Páteří se však propadám/ vstříc rudému prameni,/ v němž blikají křesadla mločích skvrn.*“ (42) Noc je také časem pokušení a touhy, časem, ve kterém se odehrává setkání muže a ženy: „*Mráz. Ve tmě ona/ k tobě si lehá./ V podbříšku dopéká/ bílý chleba.*“ (20)

První oddíl uvozený básní *Noc v polouvisí* přináší ve zhuštěných verších děje odehrávající se v noci zakončené svítáním. Přítomný dialog mezi Twardowským a Borutou nás přenáší přímo do času mýtu. Ne náhodou se v této části, hned po jedné z nejemblematičtějších básní sbírky nazvané *Oldřichův dvůr* a dokumentující autorovu schopnost ve velmi krátkých verších navodit atmosféru tajemství a zvratu („*Noc. Cosi rychlého/ k sítům se slétlo./ Zobáky. Cvakání./ Drátěné světlo*“, 20), objevuje aluze na ženskou starozákonní postavu, Samsonovu milenkou Dalilu, která svého milence zradou připravila o jeho sílu. Dochází ke střetu mužského a ženského principu; posílení symbolu ženy lze vysledovat i v odkazu na biblickou Evu: „*Tam od těch dob zní v uších svist,/ jenž způsobila první žena/ žebrovým lučičtům vymrštná/ jak rotující štíhlá střela,/ co za letu již v muži tkvěla!*“ (29) V protikladu k zvýrazněnému archetypu ženy (pramáti) má smrt v básni *Jan Smrt ční obkročmo na živém plotě* mužskou podobu, což je rys v české literatuře nepříliš častý a v kontextu Trojakovy lyriky příznakový. Smrt symbolizuje přítomné nebezpečí, které odvážnému aviatikovi hrozí roztržštěním o měsíční světlo či pádem z výšin. Touha po odpoutání, vzletnutí a poznání, rovněž svázaná s mužským prvkem (konkrétně s postavou pana Twardowského), je však silnější. Mužský element v protikladu k ženskému podléhá svodům ďábla a tento protiklad je posílen zvolenou dialogickou formou básní *DIALOG cum lacrima I* a *II*, která zdůrazňuje panující napětí pomocí exklamací a řečnických otázek.

Oddíl druhý (*Gutský Daidalos*) je samotnou interpretací polské legendy o panu Twardowském, ze které autor vychází. Zde se projevuje Trojakova jazyková a kulturní dvojdomost a příslušnost ke kontextu nejenom českému, ale i polskému. V oddílu dochází k symbióze dvou tematických zdrojů, vyjma staré polské legendy se zde objevuje inspirace antickým mýtem o Daidalovi a jeho synu Ikarovi, jenž symbolizuje nejenom jedincovo hrdinské úsilí a ambice, ale také zklamání a nenaplněnost lidských tužeb. Obě události jsou přeneseny do zcela konkrétního prostředí slezského pohraničí. Oddíl je ukončen autorovou poznámkou, ve které se zmiňuje o jiné „ikarovské“ situaci odehrávající se v obci Guty u Třince. Zde se v roce 1935 při závodech vzňal horkovzdušný balon a o zraněné vduchoplavce se tehdy postarala mladá selka. Potomci tohoto moderního Ikara žijí prý v kraji dodnes.

V inspiraci tradičním antickým mýtem, který je dán do souvztažnosti s novější legendou faustovskou, Trojak obrací tradiční optiku a pozornost zaměřuje na postavu Daidala. V ohnisku se tak ocitá vzpurná postava tvůrce, neochotná ke smíru

s neutěšenou situací, v níž se nachází: „*Mosazné listy pil se blyští,/ lavice tonou v hvězdné stříží,/ když z lípy řeže tenké lišty/ a z žeber nová křídla klíží.*“ (44) Gutský Daidalos – pan Twardowski, zastupující mužský prvek, se pokouší sestrojít křídla, kterými není – podle básníka – na rozdíl od ženy obdařen. Verše zachycují nikdy neutuchající touhu hledače, který se nenechává od nových pokusů odradit nezdar: „*V stěžejích z hoblovaných fošen/ skřípají rozložitě vrátně./ Za nimi, jako v dílně mistra Stvoše,/ Daidalos řeže akurátně/ okrouhlá žebra,/ čepy,/ bidla/ pro svoje druhá křídla...*“ (40)

Nejkratší oddíl knihy (*Růženečkáři*) tvoří pouze tři texty, z nichž dva jsou psány prózou. Zatímco předchozí dva oddíly nesou pečeť archaičnosti, doby starodávných mýtů, je zde již krajina poznamenána současností: „*Na dně polozasypané hradní cisterny spočívala postříbřená skříňková radiostanice s prasklou kruhovou anténou.*“ (66) Podobně jako v předchozích částech je však i zde prožívána noc jako právě zakoušená přítomnost. Třetí oddíl je zároveň jakýmsi apostrofem celé sbírky, ve kterém je plně akcentován lyrický mluvčí, ve kterém se sny střetávají s realitou. Mluvčí se stává zesíleným přijímačem signálů vysílaných krajinou, její historií i současností. A i zde se objeví apoteóza ženství v mnoha podobách: „*Vítězící dívky si sypaly hranaté kameny do klína a přesouvaly tak jedna na druhou těžiště boudy, horký bod, na který tlačila veškerá tíha krásy.*“ (62)

Navzdory zastřešujícímu tematickému rámci působí většina textů sbírky zcela samostatně, bez nutné existence v celku kompozice (příbuznosti jednotlivých textů je docilováno především opakovanými aluzemi na původní legendu a s ní spojenými postavami Twardowského a Boruty). V Trojakově poezii dominuje optika dětského pohledu, kterým se snaží – jakoby přes soustavu různě umístěných čoček – dekodovat skryté a dosud neodhalené významy věcí zdánlivě obyčejných, z nichž potom vyvstávají symboly: „*Ptáš se mě v polouvsí, zdali/ znám svahy za domem/ a zda jsou všechny lněné./ Už jsme se milovali./ Teď snášíme do sklepa/ plechovou vanu plnou/ ploských sklenek.*“ (19) V *Panu Twardowském* dozrává jinoc v mladého muže a do jeho zorného pole vstupuje dívka. Vzájemný vztah mezi mužem a ženou je jedním z ústředních „dějů“ sbírky. Vedle vypjaté konfrontace se ale jedná též o vzájemnou komunikaci dvou protikladných a navzájem se přitahujících elementů, čemuž odpovídá často volená dialogická forma rozsáhlejších básní. Trojakova poezie se stává holdem ženskému elementu (není však patrné, že by se jednalo o ohlas původního mariánského náboje legendy). Muž se snaží dosáhnout něčeho, čím je žena obdarována automaticky. Zatímco ona již s křídly přichází na svět, on je nucen hledat náhradní řešení: „*Daidalos zpívá pro Koré:/ Má křídla byla rozklíčena,/ proto ty stovky hodin.../ Muž totiž není jako žena,/ která se s křídlem rodí.../ Já nejsem ty – lehounká čírka,/ které šelestí peruť./ Já v noci lepím černá brka,/ jež z cizích křídel deru.*“ (44) Žena vyvažuje neklid, který je spojován s mužským prvkem, přestože zároveň je jednou z jeho příčin.

V *Panu Twardowském* je čas lidského života konfrontován s časem přírody a časem stvoření světa. Dochází tedy k prolínání času mýtu s časem vymezeným člověku, přičemž v okamžiku smrti se oba protínají. Pozorujeme transformaci lidského času do cyklického času mýtu, který je v textu prezentován lunárním cyklem, např.: „*Dnes před setměním jsem potkal v bukovém lese pod Babí horou muže, jenž před sebou valil ohromný kus sádrovce. Až doma jsem si uvědomil, že to byl Twardowski, který tudy za novu koulívá měsíc...*“ (53)

U Trojaka se stejnou měrou prolínají motivy sakrální a profánní. V pozadí textů je přítomen Bůh, který působí jako určující etická kategorie (samotný námět ukrývá příběh víry v Boha, která je však spíše vzdorovitá než halasně vyznávající). Důraz je položen na niterné a osobní prožívání náboženské zkušenosti, na soukromou komunikaci s Bohem: „*Dvě věci ve tmě střetlé./ A kymácení stálé.// Bůh –// Červeným světlem/ prosvícený palec.*“ (27) Ve verších se opakují symboly křesťanského náboženství (kostel, chlév, pastýř, jehně, vánoční hvězda, tesař, seraf, anděl, ďábel); častý je také motiv dřeva, který se objevuje již v prvotině. Dřevo je vnímáno nejenom jako materiál, přeneseně zastupuje i zcela konkrétní místo ve skutečné krajině („*Dřevěný lesní kostel,/ u něj tušený gutský Daidalos*“, 42), především je však transformováno do symbolu křídel, která umožní vzletnutí („*V stězejích z hoblovaných fošen/ skřípají rozložitě vrátně./ Za nimi, jako v dílně Víta Stvoše,/ Daidalos řeže akurátně/ okrouhlá žebra,/ čepy,/ bidla/ pro svoje další křídla...*“, 47), naráží na reálie ze života Ježíše Krista a doslova „prostupuje“ lidský život: „*Vysoká smrková vazba// Tesař a trám.// Tak stejní./ Jako by se Bůh rozkročil nad jejich léty// týmž kružidlem.*“ (37)

Podstatnou roli hraje v Trojakově poezii konkrétní slezská krajina, hlavně venkov, který má určující postavení. Slezsko je krajinou autorova dětství a dospívání, přičemž u tohoto autora se nejedná jenom o básnické návraty do současného Slezska, ale i do jeho historie. V *Panu Twardowském* je prostor vymezen nejenom polskými jmény postav a názvy obcí, ale také třeba konkrétní historickou událostí, kterou básník dává do přímé spojitosti s legendou ve své poznámce.

Pro autorovu poetiku je charakteristický přirozeně plynoucí verš plný eufonií a asonancí. Velmi často využívanou figurou je personifikace (*zívání novu, noc žene touhy, kýchavná sobota*), která antropomorfizuje okolní přírodu, jež se tak stává jaksí bližší, srozumitelnější: „*Sluneční paprsky:/ hoblíři dlouhých latí,/ jen v bílých košilích,/ štíhlí a rozevlátí.*“ (33) Trojak hojně využívá řečnických otázek a často též exklamací („*Medové práce! Černý šlaku! Lásko! Můj vzduchu! Kuběnáři...!*“, 14; „*Ach, pláč! Pláč potmě!*“, 31), čímž veršům dodává dramatického charakteru. Příznačné je též využívání archaismů (*troubel, svatvečer, obročí*), navozujících atmosféru dávných událostí.

Pověst o panu Twardowském byla v polské literatuře několikrát zpracována a vstoupila i do českého kontextu díky epické skladbě *Twardowski Jaroslava Vrchlického*, na kterou však Trojak zřetelně nenavazuje. Často užívaný motiv křídel odkazuje spíše

k poezii Františka Hrubína (ten ve skladbě *Proměna* taktéž konfrontuje ikarovský mýtus), jehož poetice se přibližuje obdobnou melodií veršů, lyrickým viděním i mytizací každodenní skutečnosti. *Pan Twardowski* ale připomene také Jana Nerudu, tematizujícího lidské vztahování k vesmírným rozměrům a touhu po vzletu. Svou „dětskou optikou“ a magickým vnímáním krajiny je blízký poetice prvních sbírek Ivana Wernische. Trojakova poezie (podobně jako jeho publicistické texty) je hluboce zakořeněná v konkrétní venkovské krajině a má v tomto ohledu blízko k poetice Petra Borkovce, Pavla Kolmačky nebo Miloše Doležela, kteří podobně jako on vstupují do literatury v polovině devadesátých let a s nimiž jej pojí snaha o civilní vyjádření přírodního světa, intimního citového života i metafyzického rozměru skutečnosti.

Ukázka

Já a Bella

Nízké šalupy vesnic v polích.
 V hlubokém jílu rozsvícené ryby,
 které se otfou o cokoli,
 jen aby mohly z útrov vybít
 sršivou klikatinu mlíčí.
 Kraďme dnes stropnice,
 zkoušejme láskou vztyčit
 bílou noc vzrušenou do kořenů křenu!
 A nestane se vůbec nic,
 když potkáme teď onu ženu,
 ve které zachřestí
 černý led z vlasatic.

(11)

Vydání

Pan Twardowski, Host, Brno 1998; 2. vydání in *Kumštkaabinet*, Host, Brno 2005.

Ceny

Cena Jiřího Ortena, 1998.

Reflexe

Pan Twardowski totiž nepotřebuje (a ani neunes) dodatků a rozmělnování. To není přímiluva za „další tvůrčí vývoj“ (gesto „Pana Tw.“ je spíše retrográdní) ani za povznesené mlčení... Je to výraz přesvědčení, že postmoderní poezie musí být záležitostí *charakteru*. Tady nepomůže talent ani tradice. Mýtus *smyslu*, natolik nemá být *pouhým* mýtem, může být promítán na „velké symboly“, není však jimi *tvořen*...

Milan Exner: „Poezie jako mýtus smyslu“, *Tvar* 1998, č. 15, s. 22.

Z citlivě prožívané dvojdomosti, kterou jakoby neuzavřeně a s očekáváním příštího zachycuje Trojakova prvotina, se i v mytologicky laděném *Panu Twardowském* vynořuje především demlovský smutek, zalitý světlem a andělskou krásou. Také proto vzbuzuje druhá kniha dojem, že spíše než co jiného znamená pokračování a završení knihy první – třebaže zápas o její konec trval dva roky a snad otevřel cestu k jiné tvůrčí metodě, k jinému básnickému tvaru, o němž se Trojak bude možná napříště pokoušet. Ta pak bude sbírkou velmi důležitou, protože teprve prozradí, zda se autor sám svou tvorbou proměňuje, usiluje v ní o něco svébytně celistvého. Nebo zkrátka: řekne nám, jestli Bogdan Trojak jednou bude básníkem.

Dana Packová: „Příští sbírka s určitostí poví, je-li toto básník“,
Mladá fronta Dnes 15. 8. 1998, s. 14.

Cenným přínosem Trojakovy nové sbírky je obtížně popsateľný jazykový plán pohrávající si s blízkostmi mezi slovy a s kombinacemi ustálených slovních spojení („*Co je to za noc, kdy se všechno mění/ v motouzy, které vážou tě jak klest/ nošenou praskavě na babím přihrbení?*“). Srovnávat lze – v souvislosti s Polskem a polskou literaturou, k níž se autor často hlásí a ze které také překládá – například s lingvistickou poezií Ryszarda Krynického, intelektuálními verši Stanisława Barańczaka nebo také s Vladimírem Holanem.

Dalibor Dobiáš: „Těžiště Trojakovy poezie se přesouvá od Boha k ženě“,
Lidové noviny 21. 8. 1998, s. 12.

Noc pohlcuje předměstskou periferii, vesnici, zahradu, dvůr i volně plynoucí řeku, nikoliv však Trojakovo bijící srdce. *Noc žene touhy ze stáje* a tak se chvění, horkost, vzruch, chtění, žádost stávají generátory jeho bytí. Nejčastěji rozjímá v milostném tónu. Setrvává s dívkou v dialogu, oslovuje ji v její nepřítomnosti; dívka jej inspiruje, ale i obviňuje, ale především se stává terčem básníkovy citu. Vše pod okem Všemohoucího, v němž nachází ztracenou jistotu soudobého člověka a který prostupuje každým organismem, každičkou věcí. Trojak je nejsilnější na malé ploše – v jedno – či dvouslovném verši, resp. při spojení jednoho a dalších dvou tří slov, mezi nimiž umístí významově zatíženou pauzu. Vícemluvnější je v epicky tažených číslech při zachycení prožitého příběhu či silně emocionální situace.

Petr Hanuška: „Telegrafické recenze“, *Host* 1998, č. 10, s. 82.

Slovo autora

Beru si za svůj výrok Heinricha Heineho, že každý by měl napsat svého Fausta. Pokouším se o to. Na Twardowském mě fascinuje jeho konec. Utekl ďáblu na měsíc. Zachránil se, ale zůstal sám. Jeho spojení se světem zprostředkovává pouze pavouk, kterého spouští dolů na zem. Zajímala mě úvaha, co je lepší: jestli se zachránit před ďáblem, nebo strávit život v úplné samotě.

„Trojaka láká Faustova výzva“ (rozhovor vedla Eva Zerkáková),
Mladá fronta Dnes 18. 11. 1998 (příl. *Jižní Morava*).

Bibliografie ohlasů

STUDIE: J. Trávníček, *Host* 1999, č. 8, s. 10–13.

RECENZE: V. Rosí, *Host* 1998, č. 8; P. Hanuška, P. Kotrla, I. Málková, J. Chrobák, *Host* 1998, č. 10; L. Jurkovič, *KAM v Brně...* 1998, č. 10 (přil. *Kam*); L. Koubská, *Nová Přítomnost* 1998, č. 12; M. Exner, *Tvar* 1998, č. 15; J. Suk, *Nové knihy* 1998, č. 34; P. Kovařík, *Týden* 1998, č. 46; J. Trávníček, *Nové knihy* 1998, č. 44; D. Packová, *Mladá fronta Dnes* 15. 8. 1998; D. Dobiáš, *Lidové noviny* 21. 8. 1998; P. Hanuška, *Hanácký den* 29. 9. 1998; J. Salvét, *Rovnost* 30. 10. 1998; D. Tuyet-Lan Nguyen, *Mosty* 1999, č. 13; I. Harák, *Literární noviny* 1999, č. 26; K. Rudčenkova, *Lidové noviny* 30. 11. 2000.

Pavel Kotrla